

6–7-SINF O‘QUVCHILARIDA YOZMA NUTQ KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHDA GRAMMATIK YONDASHUVNING O‘RNI

Masharipova N.R.

TAFU Pedagogika kafedrası o‘qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada umumiy o‘rta ta’lim maktablarining 6–7-sinflarida o‘quvchilarning yozma nutq kompetensiyasini rivojlantirishda grammatik tushunchalarning o‘rni va ahamiyati yoritiladi. Shuningdek, grammatik bilimlarni yozma nutq bilan integratsiyalash asosida samarali metodik yondashuvlar taklif etiladi.

Kalit so‘zlar: yozma nutq, grammatik tushunchalar, kompetensiya, ona tili ta’limi, metodika, o‘quvchi faoliyati.

Abstract: This article discusses the role and importance of grammatical concepts in the development of written speech competence of students in grades 6–7 of general secondary schools. Also, effective methodological approaches based on the integration of grammatical knowledge with written speech are proposed.

Keywords: written speech, grammatical concepts, competence, mother tongue education, methodology, student activity.

Kirish

Zamonaviy ta’lim tizimida o‘quvchilarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirish ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, yozma nutq kompetensiyasini shakllantirish o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi, mantiqiy bayon etishi va bilimlarini tizimli ifodalashida muhim ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtayi nazardan, grammatik tushunchalarni o‘qitish jarayonini yozma nutq bilan uzviy bog‘lash dolzarb metodik muammolardan biridir. Bugungi kunda ta’lim tizimida kompetensiyaviy yondashuv asosida o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi, ijodiy yondashuvi va nutqiy faoliyatini rivojlantirish ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi. Ona tili ta’limi jarayonida ayniqsa yozma nutq kompetensiyasini shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Yozma nutq o‘quvchining bilim darajasi, tafakkuri va til imkoniyatlarini namoyon etuvchi asosiy ko‘rsatkichlardan biridir. Amaliyot shuni ko‘rsatadiki, o‘quvchilar grammatik qoidalarni o‘zlashtirgan bo‘lsalar-da, ularni yozma nutqda to‘g‘ri qo‘llashda qiyinchiliklarga duch keladilar. Bu esa grammatik tushunchalarni o‘qitish va yozma nutqni rivojlantirish o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlik yetarli darajada ta’minlanmayotganligini ko‘rsatadi. O‘zbek tilining davlat tili sifatidagi ta’limini tizimlashtirishda uzviylik va uzluksizlikni ta’minlash borasida pedagogik-metodik yondashuvni X.Muhiddinova asoslab beradi¹. U mustaqil ta’lim

¹ Muhiddinova X. Ta’lim bosqichlarida o‘zbek tili o‘qitilishi uzluksizligini ta’minlashning ilmiy-metodik asoslarini takomillashtirish: ped. fan. nomzodi diss. – TDPIda. – Toshkent, 2011. – 270 b.

topshiriqlarini ham uzluksiz ta'lim tizimi uchun uzviylik tamoyili asosida takomillashtirish muhim ahamiyatga ega ekanligini ta'kidlaydi.

Metodologiya

Zamonaviy metodikada grammatikani alohida emas, balki nutq faoliyati bilan bog'liq holda o'qitish ustuvor hisoblanadi. Ona tili ta'limi mazmunini rivojiga munosib hissa qo'shgan metodist olim Sh. Yusupova o'zining doktorlik dissertatsiyasida ona tili ta'lim mazmunini takomillashtirishda, darslarda o'quvchilar tafakkurini o'stirishning ilmiy-metodik asoslari yuzasidan tadqiqot olib boradi. U o'quvchilar tafakkurini rivojlantirishning ilmiy-metodik asoslarini ishlab chiqish bilan birga, tafakkurni rivojlantiruvchi mustaqil ta'lim topshiriqlariga hamda o'quvchilarning individual-tipologik xususiyatlariga alohida e'tibor qaratadi². Grammatik tushunchalar esa yozma nutqning lingvistik asosini tashkil etadi. Shu bois grammatikani o'qitish jarayoni yozma nutqni rivojlantirish bilan integratsiyalashgan bo'lishi zarur. Yozma nutq kompetensiyasi — bu o'quvchining fikrini yozma shaklda aniq, mantiqiy va izchil ifodalash qobiliyatidir. Ushbu kompetensiya quyidagi tarkibiy qismlarni o'z ichiga oladi: grammatik to'g'rilik; mantiqiy izchillik; mazmuniy yaxlitlik; stilistik moslik. Grammatik tushunchalar yozma nutqni shakllantirishning asosiy vositalaridan biri hisoblanadi. O'quvchi grammatik qoidalarni faqat nazariy jihatdan o'zlashtirib qolmasdan, ularni amaliy yozma faoliyatda qo'llay olishi zarur. Aks holda, grammatik bilimlar nutqiy faoliyatga xizmat qilmaydi. 6–7-sinf o'quvchilari yosh xususiyatlari jihatidan abstrakt fikrlashga o'tish bosqichida bo'ladi. Shu sababli bu davrda grammatik tushunchalarni o'rgatish jarayonida quyidagi metodik yondashuvlar samarali hisoblanadi. Birinchidan, grammatikani kontekst asosida o'qitish, ya'ni qoidalar alohida berilmay, matn tarkibida o'rganiladi. Bu o'quvchilarga grammatik birliklarning real nutqdagi funksiyasini tushunishga yordam beradi. Ikkinchidan, yozma mashqlar tizimini joriy etish. Masalan: gaplarni kengaytirish; matnni davom ettirish; berilgan grammatik birliklardan foydalanib matn tuzish. Uchinchidan, bosqichli yozish metodidan foydalanish. Bu metod quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi: *Rejalashtirish > Yozish > Tahrirlash*. Ayniqsa, tahrirlash bosqichida o'quvchilar grammatik xatolar ustida ishlash orqali o'z bilimlarini mustahkamlaydilar. To'rtinchidan, muammoli topshiriqlardan foydalanish. Bunday topshiriqlar o'quvchilarni mustaqil fikrlashga undaydi va grammatik bilimlarni amaliy qo'llashga yordam beradi.

Natijalar va muhokama

Ona tili ta'limi mazmunini yangilash va uni zamonaviy didaktik yondashuvlar asosida tashkil etish masalasi metodika fanida muhim o'rin tutadi. Bu borada R.Safarovaning “Ona tili ta'limining yangilangan mazmuni va uning didaktik

² Yusupova Sh. Hozirgi o'zbek adabiy tili darslarida o'quvchilar tafakkurini o'stirishning ilmiy-metodik asoslari. P.f.n. diss. avtoreferati. – Toshkent, 2005. – 46 b.

asoslari”³ nomli tadqiqot ishi muhim ilmiy-metodik manba hisoblanadi. Mazkur ishda ona tili o‘qitish mazmunini takomillashtirish, uni o‘quvchilarning fikrlash faoliyatini rivojlantirishga yo‘naltirishning nazariy asoslari yoritilgan. Muallif ona tili ta’limini faqat grammatik qoidalarni o‘rgatish jarayoni sifatida emas, balki o‘quvchilarning kommunikativ va kognitiv kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiluvchi tizim sifatida talqin etadi. Shu nuqtai nazardan, grammatik bilimlarni o‘zlashtirish jarayoni o‘quvchilarning nutqiy faoliyati, xususan yozma nutqini rivojlantirish bilan bevosita bog‘liq ekanligi asoslab beriladi. 6–7-sinf yoshidagi o‘quvchilar - abstrakt fikrlashga o‘ta boshlaydi; mustaqil fikr bildirishga intiladi; ijodiy faoliyatga qiziqadi. Shu sababli dars jarayonida muammoli vaziyatlar yaratish, interaktiv metodlardan foydalanish, mustaqil yozish topshiriqlarini ko‘paytirish samarali natija beradi.

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, grammatik tushunchalarni yozma nutq bilan integratsiyalash:

- o‘quvchilarning yozma savodxonligini oshiradi;
- fikrni izchil bayon etish ko‘nikmasini rivojlantiradi;
- mustaqil yozish faoliyatini faollashtiradi.

Biroq amaliyotda ko‘pincha grammatik qoidalar alohida o‘rgatiladi va yozma nutq bilan yetarli darajada bog‘lanmaydi. Bu esa o‘quvchilarning bilimlarini amaliy qo‘llashiga to‘sqinlik qiladi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, grammatik tushunchalar orqali o‘quvchilarning yozma nutq kompetensiyasini rivojlantirish samarali metodik tizimni talab etadi. Bu tizim: grammatikani nutq faoliyati bilan integratsiyalash; yozma mashqlarni tizimli tashkil etish; o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirish kabi omillarga asoslanishi lozim. Grammatik tushunchalar orqali yozma nutq kompetensiyasini rivojlantirish uchun grammatikani nutq faoliyati bilan integratsiyalash, yozma mashqlar tizimini ishlab chiqish, o‘quvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga olish, zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish zarur hisoblanadi. Mazkur yondashuv o‘quvchilarning yozma nutq kompetensiyasini samarali rivojlantirishga xizmat qiladi hamda 6–7-sinf o‘quvchilarining yozma nutq kompetensiyasini sezilarli darajada oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Muhiddinova X. Ta’lim bosqichlarida o‘zbek tili o‘qitilishi uzluksizligini ta’minlashning ilmiy-metodik asoslarini takomillashtirish: ped. fan. nomzodi diss. – TDPIda. – Toshkent, 2011. – 270 b.

³ R.Safarova Ona tili ta’limining yangilangan mazmuni va uning didaktik asoslari.–T.:Fan, 1995.

2. Yusupova Sh. Hozirgi o'zbek adabiy tili darslarida o'quvchilar tafakkurini o'stirishning ilmiy-metodik asoslari. P.f.n. diss. avtoreferati. – Toshkent, 2005. – 46 b.
3. R.Safarova Ona tili ta'limining yangilangan mazmuni va uning didaktik asoslari.–T.:Fan, 1995.
4. A.G'ulomov, M.Qodirov Ona tili o'qitish metodikasi.– T.:O'qituvchi, 2001.
5. Raimes A. Ten steps in planning a writing course and training teachers of writing // Methodology in language teaching, 2002. –306-315 b.b.